Az elidegenedés kérdése és a marxizmus mai „bírálói"

T. I. OJZERMAN

A marxizmus kialakulásának történeti folyamata nem véletlenül vonja magára sok kutató figyelmét. A marxisták számára e folyamat tanulmányozása annak a forradalmi átalakulásnak a történeti jellemzését jelenti, amely Marx és Engels nevéhez fűződik a filozófiában. Ami a polgári kutatókat és a revizionistákat illeti, számukra Marx és Engels ifjúkori műveinek tanulmányozása a marxizmus elméleti meghamisításának kiindulópontja. Ebben a viszonylatban jellegzetes a marxizmus nyugat-német „bírálójának", D. Henrichnek a kijelentése: „A fiatal Marxhoz való visszatérés . . . a Lenin és a sztálinizmus elleni marxista oppozíció követelménye, Ernst Bloch és tanítványai, valamint a párton kívüli francia marxisták, számos lengyel, magyar és jugoszláv értelmiségi jelszava".[1]

Természetesen felmerül a következő kérdés: miért „szerettek bele" annyira a marxizmus ellenségei Marx ifjúkori műveibe? Elsősorban azért, mert ezekben (az 1837—1843. években írt) munkákban Marx még nem a proletariátus ideológusa, vagy (az 1844—1846-ban írt munkáiban) éppenhogy *áttér* a dialektikus és a történelmi materializmus álláspontjára, még Hegel és Feuerbach filozófiai tanainak befolyása alatt áll, még megőrizve egyes tételeiket, különösen az első periódus terminológiáját. Hiba lenne azonban azt feltételezni, hogy Marxnak ezek a fiatalkori művei, amelyeket a forradalmi demokratizmus álláspontján állva írt, valójában közel állnak a mai burzsoá ideológusokhoz és revizionista szekértolóikhoz. Marx e fiatalkori művei még idegenebbek számukra, mint a XVII—XVIII. század haladó polgári gondolkodóinak művei, amelyeket visszavonhatatlanul megtagadtak. Őket a fiatal Marx művei csupán azért érdeklik, mert kedvező ürügyet szolgáltatnak arra, hogy szembeállítsák Marxot Marxszal és így „diszkreditálhassák" tanításait.

A proletariátus tudományos ideológiájának ellenségei mindig azzal foglalkoztak, hogy szembeállították egymással a marxizmus fejlődésének egyes történeti szakaszait, a marxizmus alkotórészeit, Marxot Engelsszel, Engelst Marxszal, Lenint a marxizmus megalapítóival. Ma a marxizmus meghamisításának legdivatosabb formája az, hogy vagy szembeállítják egymással Marx és Engels ifjúkori és későbbi, érett műveit, vagy pedig elmossák a lényeges különbségeiket. Ennek a műveletnek az a célja, hogy „új módon" magyarázzák, azaz ténylegesen eltorzítsák a marxizmust olyképpen, hogy „kiegészí-

[1] *Dieter Henrich :* Karl Marx als Schüler Hegels. Sammelband: Universitätstage 1961. Marxismus—Leninismus. Geschichte und Gestalt. Veröffentlichung der freien Universität Berlin, 7. o. — a burzsoá kritikus marxistáknak nevezi mindazokat, akik Marx nevével takaróznak.

tik" azokkal a hegeli vagy feuerbachi eszmékkel, amelyeket Marx és Engels korai művei tartalmaztak, de amelyeket a marxizmus megalapítói később, természetesen, megtagadtak. A marxizmus egyes burzsoá és revizionista „kritikusai" azt állítják, hogy Marx és Engels hiába mondtak le ezekről az eszmékről, mert ezek alkotják a legértékesebbet műveikben. Ez a nézete például H. de Mannak, aki azt állította, hogy „Marx a legkiemelkedőbb eredményeit 1843 és 1848 között érte el."[2] Más „kritikusok" azt hirdetik, hogy a marxizmus megalapítói ténylegesen sohasem mondtak le ezekről az eszmékről, amelyeknek fejlődése nyomon követhető „A tőkében" és Marx más műveiben is. Így a neotomista P. Bigo azt állítja, hogy Marx „Tőkéje" csupán Hegel „A szellem fenomenológiája" című művének interpretációja: „A szellem fenomenológiája egyszerűen átalakult a munka fenomenológiájává, az ember elidegenedésének dialektikája a tőke elidegenedésének dialektikájává, az abszolút tudás metafizikája az abszolút kommunizmus metafizikájává".[3] A „kritikusok" egy harmadik csoportja azt igyekszik bizonyítani, hogy Marx korai művei — különösen a „Gazdasági filozófiai kéziratok" — olyan teljesen sajátos filozófiai koncepciót fejtenek ki, amely elvileg eltér attól, amit rendszerint dialektikus és történelmi materializmusnak neveznek, és amelynek alapján Marx majdhogy nem a mai irracionalizmus és főképpen az egzisztencializmus megalapítója.

A reakciós burzsoá filozófusok, a marxizmus—leninizmus nyílt ellenfelei, a *fiatal* Marx híveinek vallják magukat, feladatuknak tartják Marx és a reakciós burzsoá filozófia kibékítését. Ebben az értelemben jellemző az ismert francia perszonalista E. Mounier kijelentése: „A legközelebbi évek feladata kétségtelenül az, hogy kibékítsük Marxot és Kierkegaardot".[4] Ha meggondoljuk, hogy a dán vallásos gondolkodó Kierkegaard az egzisztencializmus előfutára és mindenféle társadalmi átalakulás harcos ellensége („Az én dolgom — írta — a meglevő megvédelmezése."), úgy ennek a törekvésnek az osztályértelme teljesen nyilvánvaló.

Nyilvánvaló, hogy a marxizmus—leninizmus ellenségei igyekeznek elsikkasztani Marx tanításának forradalmi tartalmát; felfújnak, abszolutizálnak, sőt egyenesen eltorzítanak bizonyos tételeket, amelyeket Marx és Engels korai művei tartalmaznak. Így például szembeállítják a „reális humanizmust", amelynek zászlója alatt a marxizmus megalapítói „A szent családban" lépnek fel (ahol még nem nevezik magukat kommunistáknak, bár ténylegesen azok), a proletár pártosság elvét következetesen szem előtt tartó tudományos kommunizmussal, amellyel a *kommunista* humanizmus szoros kapcsolatban áll, annak ellenére, hogy a burzsoá ideológusok a humanizmus és a kommunizmus összeegyeztethetetlenségét állítják. Vagy vegyünk egy másik példát: az antropologizmus elemeit, amelyeket Marx és Engels korai művei tartalmaznak, szembeállítják az osztályharc marxista elméletével, a munkásosztály társadalmi hivatásának marxista tanával. Így már érthető a marxizmus—leninizmus olyan dühödt ellenségének, mint M. G. Langenak a kijelentése: „A fiatal Marx antropologizmusa olyan tételeket tartalmaz, amelyek még ma sem avultak el."[5] Filozófiai-antropológiai szempontból, amelyet Marx és Engels teljesen

[2] *H. de Man :* Der neuentdeckte Marx. „Der Kampf", 1932. máj. 275. o.
[3] *P. Bigo :* Marxisme et humanisme. Paris 1948. 34. o.
[4] *E. Mounier :* Introduction aux existentialistes. Paris 1947. 90. o.
[5] *M. G. Lange :* Marxismus, Leninismus, Stalinismus. Stuttgart 1959. 33. o.

soha nem osztottak, az ember lényege független a történeti körülményektől, független a társadalom, a társadalmi lét osztálystruktúrájától. E szempont szerint az emberre általános emberi vonásai, nemi, korbeli stb. tulajdonságai a legjellemzőbbek, amelyek mintegy meghatározzák az egyén életét. Az a társadalmi átalakulások jelentőségét elkendőző koncepció, amely minden társadalmi problémát antropológiai problémákra (például az ember halandóságának kérdésére) vezet vissza, nagyon előnyös a mai burzsoázia számára. Csodálkozhatunk-e, hogy ideológusai igyekeznek „megtalálni" ezt a problémát Marxnál?

Marx egyes burzsoá „kritikusai" a korai és a későbbi művei közötti ellentmondás téziséből indulnak ki, mások pedig, ezzel szemben, azt bizonygatják, hogy a különböző történeti szakaszokban írt művek között nincsen semmiféle ellentmondás. Egyben azonban, a legfontosabban, mindegyik kritikus megegyezik: a tudományos kommunizmust spekulatív, elsősorban hegeli koncepció formájában ábrázolják, mely lazán van összekapcsolva a történeti tapasztalat, a gazdasági tények stb. konkrét kutatásával és általánosításával.

Természetesen a Marxnak tulajdonított hegelianizmus nem valami új dolog a marxizmus ellen folytatott burzsoá és revizionista harc történetében. Már E. Bernstein azzal vádolta Marxot, hogy „nem kritikus módon" alkalmazta Hegel dialektikáját, amely mintegy csapdát jelentett a marxizmus számára. „Marx és Engels — állította, Bernsteint követve, T. Masaryk — nem értették meg, hogy Hegel dialektikája nem alkalmas számukra."[6] De a múltban a marxizmus burzsoá „kritikusainak" nem jutott eszükbe azt állítani, hogy Marx és Engels nemcsak a marxista dialektikát, de az osztálynélküli kommunista társadalom elkerülhetetlenségének marxista tanát, a kapitalizmus marxista kritikáját és az osztályharc elméletét is Hegeltől „kölcsönözték".[7] Marx és Engels „hegelizmusa" — legújabb „kritikusaik" szerint — abban mutatkozik meg, hogy a tudományos kommunizmus *alapvető tartalma* visszavezethető a történelem hegeli felfogására. E visszavezetéssel elsikkasztják a marxizmus gazdasági és politikai tartalmát, azaz éppen azt, ami szorosan összefügg a proletariátus felszabadító mozgalmával. E gazdasági és politikai tartalmat csupán a Hegeltől merített spekulatív koncepció speciális illusztrációjának tekintik.[8] Ily módon a marxizmus legújabb meghamisítása össze-

[6] *T. Масарик:* Философские и социологические основания марксизма. Москва 1900. 46 o.

[7] Meg kell jegyeznünk, hogy az egyik első kísérletet, amely a marxizmus tartalmát Hegel történelemfilozófiájának szellemében magyarázta, már 1911-ben elvégezte I. Plenge. Ezt írta: „Hegel tovább él a marxizmusban. Marx, akárcsak Hegel, úgy tekinti a történelmet mint a társadalmi ész történetét, amely a tudományban megismeri magát, és a legmagasabb fokon a társadalmi szervezetben valósul meg". (*I. Plenge :* Marx und Hegel. Tübingen 1911. 11. o.) De Plenge igen távol állt attól, hogy a tudományos kommunizmust a hegelianizmus válfajának tekintse; ilyen felfogás a marxizmus és a burzsoá ideológia közötti harcnak csak mai szakaszában merülhetett fel, a kapitalista rendszer általános válságának korában.

[8] „Hegel — állítja az ismert amerikai antimarxista S. Hook — egyfelől módszerével gyakorolt befolyást Marxra, másfelől doktrinájával." (*S. Hook :* From Hegel to Marx. London 1936. 16. o.) Még élesebben és határozottabban fejezi ki ezt a gondolatot E. Weil: „Mondhatjuk, hogy Marx gondolatának, tevékenységének összes elemei megvannak Hegelnél: attól az időtől kezdve válnak tudományos fogalmakká és forradalmi tényezőkké, amikor Marx a tagadás fogalmát abban a formában alkalmazza a „Jogfilozófiában"

hasonlíthatatlanul kifinomultabb, raffináltabb, mint a századeleji hamisítások. Akkor a marxizmus burzsoá „kritikusai", a Kautsky-típusú ortodoxok és revizionisták azt állították, hogy Marx és Engels nem hoztak létre semmilyen filozófiát, sőt határozottan tagadták ennek szükségességét. „A marxizmuson — írta például K. Kautsky — nem filozófiát értek, hanem egy empirikus tudományt, a társadalom különös felfogását."[9] Akkor, a század elején, még senkinek sem jutott eszébe tagadni a marxizmus tényleges alapját, szerves kapcsolatát a munkásmozgalommal. Még a történelmi materializmusnak azon „kritikusai" is, akik nyilvánvalósága ellenére is tagadták a marxista szociológia materialista jellegét, rendszerint hangsúlyozták, hogy ez a tan azért kapta a történelmi materializmus elnevezést, mert ellensége minden a priori feltevésnek, spekulatív konstrukciónak, és szilárdan áll a történeti tények talaján.

Ma, amikor egyfelől a szocializmus győzelmének következtében, másfelől pedig a kapitalista rendszer fokozódó rothadása miatt a marxizmus világtörténeti méretekben megerősödött, a marxizmus ellenfelei mind állhatatosabban kezdik támadni a marxizmus elszakíthatatlan kapcsolatát az új kor legfontosabb társadalmi tényeivel, mivel pontosan ezek a tények alkotják a marxizmus alapját, ezek a marxista kutatás legfontosabb objektumai, a jövő tudományos előrelátásának kiindulópontjai. Most már a marxizmus „kritikusai" nem azt mondják, hogy Marxnak és Engelsnek nem volt saját filozófiája. Ellenkezőleg, azt állítják, hogy tanításuk csupán filozófia, és, ennek következtében, spekulatív konstrukció. Ebből a szempontból Marx „Tőkéjét", amelyben a marxizmus ellenfelei régebben nem láttak mást, mint közgazdasági munkát, most nem annyira közgazdasági, mint inkább filozófiai munkának mutatják be, amelyben a gazdasági tények és terminusok csupán arra szolgálnak, hogy húsba és vérbe öltöztessék a spekulatív sémát. Ily módon Marx hegeli típusú filozófussá alakul, akivel szembeállítják a „konstrukcióját" cáfoló gazdasági és történeti tényeket.

Marx ifjúkori művei, különösen az 1844-es „Gazdasági-filozófiai kéziratok" burzsoá és revizionista meghamisításának középpontja az elidegenedés hírhedt problémája. „Az egész marxizmus alapvető eszméje és forrása — mondja például J. Hyppolite az ismert francia Marx-kutató — a Hegeltől és Feuerbachtól átvett elidegenedési eszme. Ebből az eszméből kiindulva, és úgy határozva meg *az ember felszabadítását* mint aktív harcát lényegének a történelem során fellépő bármilyen és bárminő formájú elidegenedése ellen, lehetségesnek tartom megmagyarázni a marxista filozófia fő tartalmát és megérteni Marx alapvető munkájának, „A tőkének" struktúráját."[10] Ezeknek az állításoknak alapvető, teljesen antikommunista rendeltetése olyan badar eszme becsempészése, mintha Marx és Engels nem a proletariátus érdekeit fejeznék ki, hanem csupán azért fordulnának a proletariátushoz, hogy politikai erejét felhasználják.

---

kidolgozott strukturális adatokra, ahogyan az a *fenomenológiában* ki volt dolgozva". (*Eric Weil :* Hegel et l'état. Paris 1950. 109. o.) Ily módon a marxizmus valódi tartalmának kiforgatása céljából kritikusai egészen addig jutottak el, hogy Hegelt nyilvánították a kommunizmus atyjának. Ez megmutatja, hogy nem a tudományos kommunizmus valódi tartalmát akarják bemutatni, hanem arra törekednek, hogy ezt a valódi tartalmat elsikkasszák.

[9] „Der Kampf", 1909. 10. sz. 452. o.

[10] *J. Hyppolite :* Etudes sur Marx et Hegel. Paris 1955. 147. o.

Helyesen mutat rá R. Garaudy arra, hogy a „revizionizmus ellen folytatott harcban pontosan meg kell határozni az elidegenedés fogalmát egyfelől Marx munkáiban, másfelől Hegelnél és Feuerbachnál".[11] Ismeretes, hogy Hegel a természet és a társadalom jelenségeit az „abszolút eszme" elidegenedett formájának tekintette, az abszolút eszme hozta létre e jelenségeket, amelyek azonban ugyanakkor szemben is állnak vele, idegenek a számára. Hegel szerint a szellemi és az anyagi azonosak, a második az elsőnek csupán elidegenedése. Ily módon az elidegenedés az ellentétek viszonya, ellentmondás, az egységes kettéválása. A természet az időn kívül álló abszolút eszme elidegenedése, az emberiség története az időben fejlődő abszolút eszme elidegenedett léte. A fejlődést a szellemi és az anyagi, az eszmei és a reális, az abszolút és a viszonylagos közötti elidegenedés leküzdése jelenti. Amikor végbemegy ez a leküzdés, akkor a világtörténelem eljut a kiteljesedéséhez.

Könnyen beláthatjuk, hogy az elidegenedés hegeli tana racionális magot tartalmaz; így az elidegenedésnek a társadalomra való hegeli konkretizálása — az a megállapítás, hogy az emberek tevékenységének objektív következményei függetlenednek tudatuktól és akaratuktól — Hegelt a társadalom objektív törvényszerűségei létének megsejtéséhez vezette el. De Hegel tanában — ennek idealista jellege és osztálykorlátozottsága miatt — ezek a sejtések, természetesen, nem fejlődhettek tovább.

L. Feuerbach a materializmus álláspontján állt, az elidegenedés fogalmát az idealizmus és az idealista spekulatív filozófia bírálatára alkalmazta. Megmutatta, hogy — eltekintve a világ vallási visszatükröződésének fantasztikus jellegétől, eltekintve attól, hogy azok a lények, amelyekről a vallás beszél, reálisan nem léteznek — a vallás teljesen reális tartalommal telített. A vallás, Feuerbach tanítása szerint, az emberi lényeg, az emberi érzékiség és, főképpen, az emberre jellemző remények, szenvedések, a halálfélelem stb. elidegenedése. Ennek az elidegenedésnek, az emberi lényeg kettéválásának leküzdésében látja Feuerbach a társadalmi átalakulás egyik legfontosabb feladatát. Feuerbach felfogásának alapvető hibája az, hogy nem jutott túl a vallás antropológiai felfogásának keretein, nem látta meg történetileg átmeneti alapját az antagonisztikus társadalmi viszonyokban, amelyek szorosan kapcsolódnak a termelőerők meghatározott színvonalához, a magántulajdon létezéséhez. Ezért nem látta meg sem a vallási elidegenedés valódi okait, sem megsemmisítésének reális útjait. Feuerbach metafizikus és idealista volt a társadalmi-történeti folyamat felfogásában. Ez kétségtelenül lehetetlenné tette számára annak a problé mának tudományos megoldását, amelynek felvetése legkiemelkedőbb érdeme. „Feuerbach — írta Marx 1845-ben — a vallási önelidegenülésnek, a világ egy vallási és egy világi világra való megkettőződésének tényéből indul ki. Munkája abban áll, hogy a vallási világot feloldja világi alapzatában. De hogy a világi alapzat elválik önmagától és magának a fellegekben önálló birodalmat rögzít meg, az csak abból magyarázható, hogy ez a világi alapzat meghasonlott önmagával és ellentmond önmagának. Ezt a világi alapzatot kell tehát magamagában mind ellentmondásában megérteni, mind pedig gyakorlatilag forradalmasítani."[12]

Marx nemcsak elveti az elidegenedés hegeli idealista-teológiai felfogását, hanem kiválasztja a benne meglevő racionális magot. Marx, Feuerbachtól

[11] *P. Гароди:* О понятии „отчуждения". Вопросы философии, 1959. 8. 68. o.
[12] *Marx—Engels* Művei. 3. köt. Bp. 1960. 8. o.

eltérően, már 1842-ben arra a következtetésre jut, hogy a vallási elidegenedés nem alapvető, hanem származtatott, másodlagos. A vallás — írja Marx 1842. november 30-án A. Ruge-nek — „önmagában, tartalomtól megfosztott és nem az égből táplálkozik, hanem a földből, és önmagától elhal annak az eltorzított valóságnak visszásságaival együtt, amelynek *elmélete*."[13] Marx tehát már ebben az időben azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy az elidegenedett tudat kutatásáról áttérjen az elidegenedett lét kutatására, mert ebben a létben látta a vallási elidegenedés (és általában az ideológiai elidegenedés) forrását. A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben Marx ezt mondja: „Mindenekelőtt a *filozófiának*, amely a történelem szolgálatában áll, *feladata*, hogy — miután az ember önmagától való elidegenülésének *szent formája* lelepleződött — önmagától való elidegenülését *világi formáiban* leleplezze. A mennyország kritikája ezzel a föld kritikájává, *a vallás kritikája a jog kritikájává, a teológia kritikája a politika kritikájává* változik."[14]

Marx tehát már ebben az időben, azaz 1844 elején, távol állt attól, amit az ifjú hegeliánusok és Feuerbach tettek, hogy az elidegenedés okát a kereszténységre vagy az úgynevezett „keresztény", azaz feudális államra szűkítse le. A kereszténység bírálata, mutat rá, csupán *elméletileg* fejtette ki az embernek önmagától és a természettől való elidegenedését. Ami az államot illeti, nemcsak a monarchia, hanem a demokratikus köztársaság is megőrzi az elidegenedést, amely, mint Marx hangsúlyozza, a termékeknek a termelőtől való elidegenedése tényében gyökerezik, az embernek attól való függésében, ami az ő terméke. „Az elidegenítés a külsővé, idegenné tevés gyakorlata. Ahogy az ember, ameddig a vallás foglya, csak úgy tudja saját lényét tárgyiasítani, hogy *idegen* fantasztikus lénnyé teszi, úgy az önző szükséglet uralma alatt csak úgy tevékenykedhetik gyakorlatilag, csak úgy hozhat létre gyakorlatilag tárgyakat, ha termékeit éppúgy, mint tevékenységét egy idegen lény uralma alá helyezi és nekik egy idegen lény — a pénz — jelentését tulajdonítja."[15] A pénz uralma, a munka termékének elidegenedése mint áru, a termelő egyén tevékenységének idegen érdekek alá vetése — általános formában ezek az ember elidegenedésének sajátosságai gazdasági területen. Ezek a tételek már csírájukban tartalmazzák az elidegenedett munka fogalmát, amelyet Marx néhány évvel később fejtett ki az 1844-es „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ban.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" kétségtelenül a marxizmus kialakulása szakaszának egyik legkiemelkedőbb műve. Ebben a munkában Marx kidolgozza a dialektikus és a történelmi materializmus kiinduló tételeit, megfogalmazza a proletariátus politikai gazdaságtanának sok alapvető tételét, bírálja az utópisztikus, egyenlősdiségre törekvő kommunizmust, és elméletileg megalapozza a proletariátus történeti szerepének nagy eszméjét. Ugyanakkor azonban a „Gazdasági-filozófiai kéziratok" még tartalmaznak olyan tételeket is, amelyeket Marx később elvetett. Vannak benne olyan megfogalmazások, amelyek Marx régebbi, idealista nézeteinek maradványai, és nincsenek összhangban a mű alapvető tételeivel. Így például Marx úgy jellemzi filozófiai álláspontját, mint az idealizmus és — a materializmus ellentétének leküzdését — nyilvánvaló, hogy itt a XVII—XVIII. század mechanisztikus materializmusára gondol. A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at a feuerbachi antropológiai elv nagyra-

[13] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс:* Соч., т. I, 1928. 528. o.
[14] *Marx Engets* Művei. 1. köt., Bp., 1957., 379. o.
[15] Uo. 377. o.

értékelése, sőt túlértékelése jellemzi. Azok az új eszmék, amelyeket Marx ebben a nagyszerű művében kifejt, még nem kaptak megfelelő terminológiai kifejezéseket. Így például ezek a kéziratok a kommunizmust, amelyet úgy jellemeznek, mint a magántulajdon és osztálykülönbségek megsemmisítését, „kiteljesedett naturalizmusnak" nevezik, és a társadalmi tulajdont, szembeállítva a magántulajdonnal, „igaz emberinek". Az új, dialektikus-materialista világnézetet létrehozó fiatal Marxnak ezek és más hasonló kijelentései a marxizmus burzsoá és revizionista bírálatának torz tükrében átalakulnak az idealista antropológia alapvető elveivé. *Kettősen hamisítják meg* Marx korai filozófiai műveit: 1. A feuerbachi antropologizmus egyes, még ki nem küszöbölt vonásait nézeteinek antropologikus *rendszereként* mutatják be; 2. Azt az antropologizmust, amely a fiatal Marxnál — még nagyobb mértékben, mint Feuerbachnál — a *materialista* világfelfogás sajátos kifejezése volt, *idealista*, majdnemhogy *irracionalista* filozófiai elméletként mutatják be.

Ily módon mindazt, ami Marxnak ezt a fiatalkori művét mint még nem érettet jellemzi, a dialektikus és a történelmi materializmustól minőségileg eltérő filozófiai és szociológiai koncepcióként mutatják be.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-nak már első szociáldemokrata kommentátorai (és kiadói), Landshut és Mayer, ezt a művet az etikai szocializmus szellemében értékelik át, úgy tekintik, mint a marxizmus „új értelmezésének" alapját, amelyben nem a kisajátítók kisajátítása a fontos, hanem „az emberi lényeg mindenoldalú beteljesedése és kifejlesztése".[16]

H. Marcuse egy 1932-ben írt cikkében tovább fejleszti Landshut és Mayer álláspontját a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-kal kapcsolatban, és szembeállítja a marxizmus érett műveivel, azt állítva, hogy a kéziratok jelentősége abban mutatkozik meg, hogy Marx ezekben az embert nem annyira mint egy meghatározott osztály képviselőjét vizsgálja, hanem mint „általában az embert, mint ilyent".[17] Marx kéziratainak ezt az interpretációját folytatja a már említett H. de Man, aki azt bizonygatta, hogy Marx e munkájának *döntő jelentősége* van a marxista tan eszmei fejlődése és egész gondolatmenetének helyes értékelése számára. Ezek a kéziratok, a szociáldemokrata revizionista kategorikus kijelentései szerint, „döntő lökést adnak arra, hogy a marxizmushoz való viszony kérdését új módon vessük fel, mégpedig mint Marxnak a marxizmushoz való viszonya kérdését".[18] Ily módon H. de Man igyekszik Marxot a marxizmussal szembeállítani, igyekszik bizonyítani, hogy az „igazi" Marx felfogása, amely a legvilágosabban a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ban fejeződik ki, elvileg különbözik attól, amit marxizmusnak neveznek, amit úgy propagálnak, mint marxizmust. Azt állítja, hogy feltétlenül meg kell különböztetni a „humanista marxizmust" attól a „materialista marxizmustól", amelyet rendszerint Marx tanításának tekintenek. Ezt a felfogást, amelyet először a szociáldemokrata revizionisták fejtettek ki, E. Weid, Hyppolite, Calvez és sok más polgári szerző továbbfejlesztette. A marxizmusnak ezek a kritikusai, a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ra hivatkozva (és úgy tekintve Marx további műveit, mint ennek közvetlen folytatását), azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a marxizmus alapját az elidegenedés hegeli spekulatív eszméje alkotja, amelyet

[16] *K. Marx :* Der historische Materialismus. Frühschriften. Hrsg. S. Landshut und G. Mayer. Leipzig 1931. 6. o.

[17] Lásd „Die Gesellschaft", 1932. 8. sz. 620. o.

[18] Lásd „Der Kampf", 1932. 6. sz. 276. o.

Marx közgazdasági és politikai terminusokban magyarázott meg. Ennek megfelelően az osztályok és az osztályharc marxista tanát úgy tekintik, mint az elidegenedés fogalmának megismétlését és továbbfejlesztését, a kommunizmus törvényszerűségeinek marxista tanát pedig mint az elidegenedés végleges leküzdése és az abszolút egység elérése hegeli tézisének sajátos interpretációját.

Annak bebizonyítására, hogy a „Gazdasági-filozófiai kéziratok" és az egész marxizmus eme hamis interpretációja alaptalan, foglalkozzunk röviden a kéziratok jellegzetességével, vizsgáljuk meg, milyen helyet foglal el bennük az elidegenedés fogalma, és milyen tartalmat ad Marx ennek a fogalomnak.

A kéziratok „A munkabérről" szóló fejezettel kezdődnek, azután „A tőke profitja" című fejezet következik, amelyben Marx sok, tisztára gazdasági kérdést vizsgál meg, lényegében az elidegenedésre való hivatkozás nélkül. Ezek a közgazdasági kérdések foglalják el a fő helyet a következő fejezetekben, mint: „A földjáradék", „A tőke és a munka ellentéte", „A magántulajdon és a munka". Ezek a fejezetek bírálóan elemzik a merkantilisták, a fiziokraták, A. Smith, D. Ricardo és iskolája nézeteit. Kimondottan ez alkotja a „Gazdasági-filozófiai kéziratok" alapját, olyan alapot, amelyből kiindulva vizsgálja az „elidegenedett munka" problémáját. Marx bírálja a polgári közgazdászok idealista nézeteit, amelyek a gazdasági folyamat alapvető mozgatóerejének különböző egyéni motívumokat tartottak — az önzést, kapzsiságot stb. —, ahelyett, hogy ezeket az emberi tulajdonságokat bizonyos anyagi alapból magyarázták volna meg. Ezzel az idealista koncepcióval ellentétben Marx *materialista módon* fogalmazza meg kutatásának feladatát: „Tehát az a feladatunk, hogy megértsük a lényeges összefüggést a magántulajdon, a kapzsiság, a munka, a tőke és a földtulajdon egymástól való elválasztása között, a csere és a konkurrencia, az emberek értéke és elértéktelenedése, a monopólium és a konkurrencia stb. között, ennek az egész elidegenedésnek lényeges összefüggését a pénzrendszerrel."[19]

Tehát Marx, kutatása kezdetétől fogva, az elidegenedést a magántulajdon különböző formáira, és a belőle származó következményekre vezeti vissza. A kérdést konkrét talajon veti fel, és, eltérően a polgári közgazdászoktól, legfontosabb feladatának a magántulajdon keletkezésének kutatását tartja, történeti, átmeneti jellegének kimutatását.

A magántulajdon kutatása — elsősorban a munka ama formáinak kutatása, amelyek azt létrehozzák. A polgári közgazdászok szerint minden munka, a munka általában árukat, tőkét, magántulajdont hoz létre. Ellentétben ezzel a felfogással, amely örökkévalóvá teszi a polgári társadalom közgazdasági formáit, Marx azt állítja, hogy a magántulajdont és mindazt, ami belőle származik, nem általában a munka hozza létre, hanem az emberi tevékenység különös, történetileg meghatározott torz formája — az *elidegenedett munka*.

Az elidegenedett munka fogalma kétségtelenül nagyon fontos helyet foglal el a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ban. De ez a fogalom mindenesetre elvileg különbözik az elidegenedésnek attól a fogalmától, amely nemcsak Hegelnél, hanem Feuerbachnál is megvolt. Marx kifejti a természet materialista felfogásának alapvető tételeit, és úgy jellemzi a munkát, mint az ember és a természet egységét, mint olyan folyamatot, amely átalakítja a természetet is, az embert is. A munka, magyarázza Marx, az ember lényege, az, ami emberré

[19] *Marx—Engels* Gesamtausgabe, Band 3. Berlin 1932. Marx—Engels-Verlag G. m. b. H. 82. o.

teszi, olyan társadalmi lénnyé, aki sokféle tevékenységre, végtelen haladásra képes. És éppen ebben a kapcsolatban, azután hogy feltárta a munka, a termelés meghatározó szerepét az ember és az emberiség antropológiai keletkezésében és történeti fejlődésében, tárul fel teljes jelentőségében az elidegenedett munka fogalma: az emberi lényeg, az emberi élet elidegenedéséről, az emberek egész létét átfogó ellentmondásról van szó. Ez az alapvető, meghatározó tény teljesen kimarad a polgári politikai gazdaságtan látókköréből, amely a munkát csupán mint olyan tevékenységet tekinti, amely árukat hoz létre, csupán mint eszközt az emberek létezését lehetővé tevő tárgyak megszerzésére, és főképpen a munkás létezésének eszközét, amennyiben saját munkája által keresi kenyerét. A polgári politikai gazdaságtan nem látja a munkában az ember lényegét, mégpedig nem látja azt a lényeget, amely elidegenedik.

A munka tehát egyfelől az embert és az emberiséget formáló speciális emberi alkotóerő, de másfelől — elidegenedett munka, azaz olyan tevékenység, amely aláássa, deformálja, eltorzítja az embert és az emberiséget formáló alkotóerőt, a specifikus emberit. Az elidegenedett munka lényege abban áll, hogy „a tárgy, amelyet a munka hoz létre, ennek terméke, *idegen lényegként*, a termelőtől *független* hatalomként lép fel vele szemben. A munka terméke olyan munka, amely egy tárgyban rögződött, tárgyivá tette magát, ez a munka *tárgyiasulása*. A munka megvalósulása annak tárgyiasulása. A munkának ez a megvalósulása a politikai gazdaságtan által vizsgált társadalmi rendszerekben (azaz a magántulajdon uralmának körülményei között — T. O.) úgy jelenik meg, mint a munkás *meg nem valósulása*, a tárgyiasulás pedig mint a tárgy elvesztése és a munkának a tárgy általi leigázása, a tárgy elsajátítása mint elidegenedés, mint külsővé válás".[20]

A munkás a tárgyakat, a gazdagságot mások számára termeli. A munka terméke nem az övé, és mint magántulajdon áll vele szemben, mint külső, idegen erő. A munkás a tárgyba beleadja saját életét, ez az élet már nem az övé, hanem a tárgyé. Ez nem általában a munka, hanem az elidegenedett munka lényegéből ered.

Marx a munka elidegenedését nem a munka termékének elosztására vezeti vissza, azaz nem a végső eredményre, amely csak annak következtében áll elő, hogy a munkás által termelt tárgyak, az ő objektíválódott munkája — idegen tulajdon. Marx hangsúlyozza, hogy a munka elidegenedése elsődlegesen a termelés folyamatában megy végbe: elsősorban éppen ez a folyamat a munka önelidegenedésének folyamata. „Idegenül állhatna-e szemben a munkás a tevékenységének a termékével, ha magában a termelés aktusában nem idegenednék el önmagától — hiszen a termék csupán a tevékenység, a termelés eredménye. Ha tehát a munka terméke az elidegenedés, úgy magának a termelésnek tevékeny elidegenedésnek, a tevékenység elidegenedésének, az elidegenedés tevékenységének kell lennie. A munka tárgyának elidegenedésében csak a munka tevékenységében végbemenő elidegenedés, a külsővé válás összegeződik."[21] Marx tehát az elidegenedést két aspektusban vizsgálja: először mint a munkás meghatározott viszonyát a *munkatermékhez*, mint idegen termékhez és felette uralkodóhoz, másodszor mint a munkás viszonyát saját tevékenységéhez, mint valami idegenhez, amely már nem hozzá tartozik. Az első esetben a dolog elidegenedéséről van szó, a másodikban az önelidege-

[20] Uo. 83. o.
[21] Uo. 85. o.

nedésről. Ennek a két viszonynak következménye egyfelől a *természet elidegenedése* is.

Ha az ember tevékenysége saját maga számára kín, úgy valaki más számára *élvezetet* és életörömet kell okoznia. Sem az isten, sem a természet, hanem csupán maga az ember lehet az az idegen hatalom, amely az ember felett uralkodik."[22]

Ebből tehát az következik, hogy mindaz, amit az embernek saját munkájához, saját munkájának termékéhez, önmagához való viszonyáról mondunk, elmondható az embernek egy másik emberhez, annak a munkájához, annak a munkája termékéhez való viszonyáról. Az ember elidegenedése — amint egyéb önmagához való viszonyai is — csupán az embernek más emberekhez való viszonyaiban nyilvánul meg, valósul meg. Ez annyit jelent, hogy az elidegenedés és az önelidegenedés (mind a munka termékének, mind magának a munkatevékenységnek elidegenedése) társadalmi viszony, és amennyiben a termelés folyamatáról van szó — termelési viszony.[23]

Igaz, Marx nem használja ezt a terminust, nem emeli ki az ember viszonyát a termelőeszközökhöz, de lényegében már egészen közel jut ennek a fogalomnak tudományos meghatározásához. Megmutatja, hogy a munkás munkatermékének és saját munkatevékenységének elidegenedése következtében hogyan alakul ki az embernek az embertől való elidegenedése, és ezzel egészen közel jut az antagonisztikus termelési viszonyok tudományos meghatározásához.

Marx tehát a magántulajdon vizsgálatából indult ki, és eljutott az elidegenedett munka fogalmához. Milyen viszonyban állnak ezek egymással? Nyilvánvaló, hogy a magántulajdon az az alap, amelyen állandóan reprodukálódik és tovább fejlődik az elidegenedett munka. Pontosan a magántulajdonban találja meg az elidegenedett munka legmagasabb, legfejlettebb kifejezését. Vajon ez azt jelenti-e, hogy a magántulajdon történetileg megelőzi az elidegenedett munkát? Erre a kérdésre Marx tagadóan felel.

Marx rámutat arra, hogy az elidegenedett munka fogalmát úgy kapta meg „mint a magántulajdon mozgása elemzésének eredményét. De ennek a fogalomnak elemzése azt mutatja, hogy bár a magántulajdon úgy jelenik meg, mint az elidegenedett munka alapja, oka, mégis ennek inkább következménye, mint ahogyan az istenek is *eredetileg* az emberi értelem tévelygésének nem okai, hanem következményei. Később ez a viszony kölcsönhatásba csap át."[24] Nem szabad tehát összekeverni a magántulajdon mozgásának elemzését, aminek eredménye az elidegenedett munka fogalma, az utóbbinak valódi genezisével. Kutatásában Marx a következménytől az ok felé halad, de szem előtt tartja, hogy a közöttük levő viszony nem egyoldalú, hanem olyan kölcsönhatás, amelyben mindkét oldal támogatja és erősíti egymást. De mindez nem változtatja meg a magántulajdon keletkezésére vonatkozó alapvető következ-

[22] Uo. 90. o.

[23] *D. I. Rozenberg :* „Az elidegenedett munka" című fejezet már teljesen világosan kifejezi azt az eszmét, hogy az emberek nemcsak termékeket termelnek, hanem viszonyokat is hoznak létre, amelyeket Marx, valamivel később, termelési viszonyoknak nevez." (*D. I. Rozenberg :* Marx és Engels közgazdasági tana fejlődésének vázlatai a XIX. sz. 40-es éveiben. 124. o.)

[24] *Marx—Engels* Gesamtausgabe, Band 3. Berlin 1932. Marx—Engels-Verlag G. m. b. H. 91. o.

tetést: „*a magántulajdon* — mondja Marx — az elidegenedett munka... terméke, eredménye, szükséges következménye".[25]

Tehát meg kell különböztetni az elidegenedett munka *elsődleges* formáját, amely létrehozta a magántulajdont, az elidegenedés későbbi formájától, amely a magántulajdonnal való szétszakíthatatlan kapcsolatban fejlődik, és állandó kölcsönhatásban van vele. A marxi kutatásból eredő e megkülönböztetés nélkül nem érthetjük meg, hogy a magántulajdon megsemmisítése — igaz, hogy a társadalmi-történelmi fejlődés meghatározott fokán — miért jelenti az elidegenedett munka megsemmisítését is, bár az utóbbi történetileg egyáltalán nem az előbbinek szülötte. Mit jelent az elidegenedett munka abban az elsődleges formájában, amely megelőzi a magántulajdon keletkezését? „Most azt kérdezzük, hogyan jutott el az *ember saját munkájának elidegenedéséig?* Hogyan okolható meg ez az elidegenedés az emberi fejlődés lényegében?"[26] Erre a kérdésre Marx most még általános, de ugyanakkor teljesen határozott feleletet ad: beszél az ember lényegi erőinek fejletlenségéről, azaz, lényegében, a termelőerők elégtelen, alacsony fejlettségéről, aminek következménye a munka elidegenedése és a magántulajdon keletkezése.

Ily módon, mégha csak futólagosan vizsgáljuk is az elidegenedés kérdését Marx „Gazdasági-filozófiai kéziratok" című művében, akkor is beláthatjuk, hogy ennek a kérdésnek Marxnál minőségileg más a tartalma (és elvileg más a megközelítési módja), mint Hegelnél vagy Feuerbachnál. Sőt: az elidegenedés vizsgálatát Marx a magántulajdon eredete és fejlődése kutatásának feladata alá rendelte. Ily módon az elidegenedés problémája, amennyiben a polgári társadalom osztályai ellentétének gazdasági alapjáról, a munka és a tőke ellentétéről, az embernek a társadalmi fejlődés spontán erői általi leigázottságáról stb. van szó, lényegében a kutatásnak már nem alapvető témája. És csak a marxizmus lelkiismeretlen kritikusai állíthatják, mint ahogyan ezt például a francia jobboldali szocialista P. Bonnel teszi, hogy „a marxizmus eredetisége a kapitalista társadalomra jellemző eme elidegenedés részletes, pontos és — ha úgy tetszik — tudományos leírásában rejlik, olyan elidegenedés leírásában, amely megnyilvánul azok számára, akik olvasni tudnak a sorok között..."[27]

De a marxizmus hamisítói nem elégednek meg azzal, hogy a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at az elidegenedés hegeli és feuerbachi koncepciójának szellemében magyarázzák. Jóval tovább mennek, és azt mondják, hogy Marx „Tőké"-je és az egész marxizmus tanítása az elidegenedés elméletének továbbfejlesztése, kidolgozása, konkretizálása. Tehát mindazt, ami nem a legfontosabb, nem a legmeghatározóbb még Marx ifjúkori műveiben sem, azt nyilvánítják az érett marxizmus és általában a tudományos szocialista ideológia művei alapvető tartalmának. Az ilyen hamisítás egyik szélsőséges esete J. Calvez „Marx tana" című ismert könyve — képmutató, objektivista módon megírt terjedelmes mű, ami a marxizmus legtöbb neotomista kritikusát jellemzi. Calvez a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ból indul ki, és azt igyekezik kimutatni, hogy az itt kifejtett tételek teljességükben megtalálhatók Marx valamennyi későbbi művében. Bár elődeihez hasonlóan, lényegében ő is szembeállítja a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at Marx érett műveivel, de a dolog felszínesen

[25] *К. Маркс и Ф. Энгельс:* Из ранних произведений. 659 o.

[26] *Marx—Engels* Gesamtausgabe, Band 3. Berlin 1932. Marx—Engels-Verlag G. m. b. H. 93. o.

[27] *P. Bonnel:* Marx et Hegel. La Revue socialiste. 111. sz. 1957. nov. 429. o.

úgy néz ki, mintha nem tenne különbséget a kézirat és a többi mű között, aminek természetesen szintén nincsen alapja, éppen úgy, mint annak a hamisításnak sem, amikor „A tőkét" szembeállítják Marx korai műveivel.

Ismeretes, hogy milyen sok helyet foglal el Marx munkáiban a történelmi tapasztalat általánosítása, elemzése, a közgazdaság tanulmányozása stb. Munkái, mint „Az osztályharcok Franciaországban", Louis Bonaparte Brumaire 18-ája" a „Neue Rheinische Zeitung"-ban és más időszaki kiadványokban megjelent cikkek, „A tőke" előkészítő munkái, és végül maga „A tőke" mind a három kötete arról tanúskodik, hogy Marx elméleti következtetései azon tények elemzésén és elméleti általánosításán alapultak, amelyeket egymáshoz való viszonyukban, kölcsönös függőségükben, mozgásukban tanulmányozott. Minderről természetesen nincsen szó Calveznél. Calvez Marx egész tanát az elidegenedés különböző formáinak elemzésére, megoldása egyetemes módszerének kutatására szűkíti le. Az elidegenedésnek vallási, filozófiai, politikai, gazdasági, társadalmi formái vannak, a marxizmus feladata pedig — az elidegenedés valamennyi formájának leküzdése a dialektika eszközeivel.

Ezzel szemben a Marx ifjúkori műveiben található elidegenedés-fogalom inkább a Marx által felvetett új kérdések kifejtésének formája, mint kutatásainak tartalma.

Calvez, mint a marxizmus többi burzsoá és revizionista kritikusa, azt állítja, hogy Marx „Tőké"-jében az elidegenedés fogalma foglalja el a központi helyet. Valójában pedig ezt a fogalmat „A tőke" főképpen abban az értelemben használja, ahogyan az angol politikai gazdaságtan klasszikusai használták: a munka termékeinek mint áruknak elidegenedéséről van szó, mint az árucsere szükséges feltételéről, a bérmunkás, a proletár munkaerejének elidegenedéséről. Fölösleges bebizonyítani, hogy az elidegenedés fogalma ilyen alkalmazásának semmi köze a hírhedt spekulatív koncepcióhoz. Igaz, hogy az árufetisizmus elmélete, amelyet Marx „A tőke" első kötetében fejt ki, szintén kapcsolatban áll az elidegenedés fogalmával. Nyilvánvaló azonban, hogy Marx szempontjából az áru-pénzviszonyok misztifikációja és az a körülmény, hogy az emberek közötti viszonyok úgy lépnek fel, mint a dolgok közötti viszonyok, nem tekinthetők az elidegenedés következményeinek, Marx tehát az elidegenedést magyarázza az áru-pénzrendszer termelőerőinek és termelési viszonyainak fejlődéséből. Ez mutatja, hogy Marx, miután kiemelte a vallási elidegenedés feuerbachi felfogásának racionális magvát, ezt minőségileg új elméleti alapon dolgozta ki, sejtések helyett teljesen tudományos elméletet hozott létre.

Jellemző, hogy a marxizmust az elidegenedés elméletére leszűkítő egy kritikus sem tartja szükségesnek megmagyarázni azt az igen ismert tényt, hogy Marx, aki az elidegenedés fogalmát elég gyakran használta ifjúkori műveiben, a későbbiek folyamán jóformán soha nem alkalmazza ezt a fogalmat. Szintén ismeretes, hogy a német kispolgári szocializmus ellen vívott harcban Marx és Engels határozottan elítélték azokat a kísérleteket, amelyek a szocialista tant az elidegenedés filozófiai elméletére akarták visszavezetni. Ellentétben ezzel az idealista filozófiai szocializmussal — amely az elidegenedés kategóriájával és más hegeli és feuerbachi fogalmakkal zsonglőrködve kívánta megoldani az alapvető társadalmi kérdéseket — Marx és Engels azt hirdették, hogy a tudományos szocializmus a reális történelmi tapasztalatnak, főként a proletariátus felszabadító mozgalma tapasztalatának elméleti általánosítása. Az, hogy a marxizmus mai kritikusai elhallgatják a marxizmus megalapítóinak harcát a „filozófiai", ún. „igazi szocializmus" ellen, leleplezi az

elidegenedés hírhedt koncepciójával kapcsolatos szándékukat. Arról van szó, hogy ezek a kritikusok a marxizmust a szocialista utópia színvonalára igyekeznek süllyeszteni, szembe akarják állítani a dolgozó tömegekkel, el kívánják szakítani a valóságtól, ki szeretnék szakítani abból a kapcsolatból, amelyen a marxizmus mindent legyőző ereje alapszik.

De mindezek a marxizmus diszkreditálására törekvő kísérletek bukásra vannak ítélve. A tények arról tanúskodnak, hogy a szocializmus világtörténelmi győzelmei elválaszthatatlanok a marxizmus—leninizmustól, a tudományos kommunizmustól. A kommunizmus — mondja N. Sz. Hruscsov, leleplezve a marxizmus—leninizmus tanának burzsoá karikatúráját — nem elvont filozófiai fogalom, hanem határozott tartalma van, a kizsákmányoló osztályok, az ember ember által való kizsákmányolása megszüntetése, olyan társadalmi rend létrehozása, amelyben minden anyagi és szellemi érték társadalmi tulajdon, és ahol az emberek, akik létrehozták ezeket az értékeket, saját belátásuk szerint rendelkeznek velük, saját munkájuk eredményét fel is használják, képességük szerint dolgoznak és szükségletük szerint részesednek a javakból.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja, összegezve a szovjet társadalom előző fejlődését, a szocialista rendszer építésének történeti tapasztalatait, kijelöli a kommunizmus felépítésének konkrét, világos útjait. A marxista—leninista tudománynak ez a kiemelkedő műve, leleplezve az antikommunista hamisítók raffinált érvelését, szemléletesen tanúskodik a kommunizmus hatalmas életerejéről, amely a béke, a demokrácia és a szocializmus ellenségeit pusztulásba fogja dönteni.

ВОПРОС ОТЧУЖДЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ «КРИТИКИ» МАРКСИЗМА

Т. И. Ойзерман

Статья знакомит нас прежде всего с методами извращения марксизма; сопоставляя деятельность Г. де Мана, П. Биго, Е. Мунье, М. Г. Ланге, И. Пленге, Й. Гипполита, Й. Калвеза с извращениями из времен начала столетия, автор показывает, что если в то время противники марксизма стремились сводить марксизм просто к экономическому учения и оспаривать его философское значение, то в настоящее время стараются представить его исключительно как философскую систему, очень слабо связанную с фактами экономической жизни.

Исходя из ранних трудов Маркса, в первую очередь из его «Экономофилософских рукописей», современные фальсификаторы стараются доказать, что марксизм является органическим продолжением и конкретизацией гегелевской и фейербахской системы философии. И так, пользуясь встречающимся у юного Маркса выражением отчуждения, рассматривают все учение Маркса — в том числе в первую очередь «Капитал» — как спекулятивную конкретизацию отчуждения, и разработанный Марксом огромный фактический материал — как простую иллюстрацию этой теории. Этим путем марксизм лишается своего живого содержания и связи с историческим призванием пролетариата.

В целях опровержения этих методов автор доказывает, что Маркс уже в своих «Экономо-философских рукописях» превзошел фейербахскую и гегелевскую концепцию отчуждения и в его более поздних трудах уже само выражение играло подчиненную роль после того, как он обнаружил решение отчуждения продукта работы и отчуждения работы от себя самой в развитии производственных сил и производственных отношений. Итак, Маркс, выдвинув рациональное ядро гегелевской и фейербахской теории отчуждения, разработал ее на качественно новой основе, и взамен догадок он создал научную теорию, опирающуюся на факты.

THE QUESTION OF ALIENATION AND TODAY'S "REVIEWERS" OF MARXISM

T. I. Ojzerman

The article is devoted, in the first place, to an examination of the modern methods of falsifying Marxism. Comparing the activity exerted in this direction by H. de Man, P. Bigo, E. Mounier, M. G. Lange, I. Plenge, S. Hook, J. Hyppolite and J. Calvez with the distortions of the beginning of the century, the author states that, while in those days the main purpose was to reduce Marxism to a doctrine on economics and to deny its philosophical character, in our days these authors want to give the impression that the philosophical system of Marxism is absolutely of speculative character and is only loosely connected with the facts of economic life.

Starting from the early works of Marx, in the first place, from his "Economic-philosophical manuscripts", the falsifiers of our days try to prove that Marxism is an organic continuation, concretization of the philosophical systems of Hegel and Feuerbach. Pointing especially to the term "alienation", used by Marx in his early works, they regard the whole doctrine of Marx and in the first place his "Capital" as a speculative concretization of alienation, and they consider the enormous factual material treated by Marx as a simple illustration of this doctrine. Thus, they deprive Marxism of its living contents, of its connection with the historical task of the proletariate.

Refuting this standpoint, the author of the article shows that even in his "Economic-philosophical manuscripts", Marx had gone further than Feuerbach's and Hegel's conceptions of alienation, and in his later works the term itself played only a subordinate role, since Marx had found the key to the alienation of the product of labour and to the alienation of the labour from itself in the development of productive forces and of the relations of production. Thus, having raised the rational seed from the theory of alienation set up by Feuerbach and Hegel, Marx elaborated this theory on a qualitatively new basis, creating, instead of guesses, a scientific theory based upon facts.